

TAMARA BJAŽIĆ KLARIN

HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI
HRVATSKI MUZEJ ARHITEKTURE
HR – 10000 ZAGREB, I. G. KOVAČIĆA 37

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK

UDK 711.4:72-05:72.036 (497.5 ZAGREB) "1932"

TEHNIČKE ZNANOSTI / ARHITEKTURA I URBANIZAM
2.01.04 – RAZVOJ ARHITEKTURE I URBANIZMA
I OBNOVA GRADITELJSKOG NASLIJEĐA

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVACEN: 13. 12. 2004. / 11. 07. 2005.

CROATIAN ACADEMY OF ARTS AND SCIENCES
CROATIAN MUSEUM OF ARCHITECTURE
HR – 10 000 ZAGREB, I.G. KOVAČIĆA 37

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

UDC 711.4:72-05:72.036 (497.5 ZAGREB) "1932"

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING
2.01.04 – DEVELOPMENT OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING
AND RESTORATION OF THE BUILT HERITAGE

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 13. 12. 2004. / 11. 07. 2005.

RADNA GRUPA ZAGREB – OSNUTAK I JAVNO DJELOVANJE NA HRVATSKOJ KULTURNOJ SCENI

ZAGREB GROUP – FOUNDATION AND PUBLIC ACTIVITIES IN CROATIAN CULTURAL CONTEXT

ANTOLIĆ, VLADIMIR
CIAM
GRUPA „ZEMLJA”
RADNA GRUPA ZAGREB
WEISSMANN, ERNEST

ANTOLIĆ, VLADIMIR
CIAM
ZEMLJA GROUP
ZAGREB GROUP
WEISSMANN, ERNEST

Djelovanje Radne grupe Zagreb, nacionalne grupe CIAM-a za Jugoslaviju, potvrđuje uključenosći hrvatske arhitekture u najaktualnija događanja u razdoblju između I. i II. svjetskog rata. Grupa je osnovana 1932. godine na inicijativu zagrebackog arhitekta Ernesta Weissmanna, dugogodišnjeg Le Corbusierova suradnika. Osim rada na analizama Zagreba predstavljenih na Četvrtom CIAM-u, grupa je aktivno djelovala i na hrvatskoj kulturnoj sceni – arhitektonskim natjecanjima, izložbama i javnim polemikama.

Zagreb Group, founded as a national group of the CIAM for Yugoslavia, confirmed the involvement of Croatian architects in the current trends between the two World Wars. Its foundation was initiated in 1932 by the Zagreb-based architect Ernest Weissmann who was Le Corbusier's associate over many years. Besides its engagement in the analyses of Zagreb presented at CIAM IV, the group actively participated in Croatian cultural life through architectural competitions, exhibitions and public discussions.

UVOD

INTRODUCTION

Radna grupa Zagreb, nacionalna grupa Međunarodnoga kongresa moderne arhitekture *Congres Internationaux d'Architecture Moderne* (CIAM) za Jugoslaviju, djelovala je na domaćoj arhitektonskoj sceni 1932. i početkom 1933. godine,¹ tijekom koje je vjerojatno došlo i do razilaženja,² kako kasnije svjedoči njezin član Josip Seissel, jer „postepeno su se sukobili nazori, ispriječio se funkcionalistički stav kao doktrina, došlo je do potkožne borbe i do zaostrenih ličnih odnosa. Iako smo svi težili za modernim izrazom arhitekture, grupa se nije mogla dalje održati”.³

U tom kratkom razdoblju dok je pripremala opsežne i zahtjevne materijale, analize postojećih uvjeta stanovanja, industrije, odmora i prometa grada Zagreba, izloženih na Četvrtom, povijesnom CIAM-u – radna zajednica arhitekata Vladimira Antolića, Viktora Hecimovića, Zvonimira Kavurica, Josipa Pićmana, Josipa Seissela, Bogdana Teodorovića i Ernesta Weissmanna sudjelovala je i na natjecajima za palaču Radničkih ustanova i sklop Poljoprivredno-šumarskog fakulteta u Zagrebu koji je djelomično i realizirala. Premda je taj dio rada grupe poznat zahvaljujući onodobnim stručnim publikacijama i svjedočenju E. Weissmanna „Imali smo drugu verziju povjelje”,⁴ povijest njezina osnutka i doprinos kulturi javnog predstavljanja i polemiziranja o arhitektonskoj i urbanističkoj problematici ostao je gotovo neistražen.

OSNUTAK RADNE GRUPE ZAGREB – NACIONALNE GRUPE CIAM-a

FOUNDATION OF ZAGREB GROUP – A NATIONAL GROUP OF CIAM

Zasluga za osnutak Radne grupe Zagreb neupitno pripada Ernestu Weissmannu, njegovoj ambiciji i ustrajnosti da organizira nacionalnu grupu CIAM-a za Jugoslaviju koja će aktivno sudjelovati u pripremama i radu kongresa.⁵ Nakon višegodišnjih neuspjelih pokušaja Weissmann je početkom 1932. godine⁶ okupio čak šest mladih, tada većinom još neafirmiranih arhitekata. Iako su udruživanja arhitekata u međuratnom razdoblju bila gotovo uvriježena praksa, grupa je iznimka – s obzirom na brojnost svojih članova i posvećenost javnom angažiranom djelovanju, socijalnoj i urbanističkoj problematici. Arhitekti su se uglavnom udruživali u projektantske zajednice od dva ili tri člana, često mijenjajući suradnike. Najdugovječniji i najuspješniji partneri na nizu natjecaja i realizacija bili su Stjepan Gomboš i Mladen Kauzlaric, Hinko Bauer i Marijan Haberle, Franjo Bahovec i Antun Ulrich, Jovan Korka, Đorđe Krekić i Georg Kiverov te Zoja i Selimir Dumengjić i Zvonimir Vrkljan. Neki od članova Radne grupe surađivali su i prije njezina osnutka. Pićman i Seissel sudjeluju 1931. godine na natjecaju za željeznički kolodvor u Ljubljani,⁷ a na inicijativu Dušana Plavšića izradili su idejni projekt Zakladnog bloka.⁸ Seissel je s Antolićem za isti blok projektirao i jednu od zgrada – palaču zaklade „Zakladna bolnica u Zagrebu”.⁹

Kriterij okupljanja članova grupe bila je stručnost u pojedinim područjima arhitekture i urbanizma, ali ne treba zanemariti prijateljstva i

1 Posljednji dosad poznati zajednički nastup grupe jest protest protiv ishoda užeg natjecaja za palaču Radničkih ustanova u Zagrebu u veljači 1933. (***) 1933.c)

2 Grupa je nastavila formalno djelovati unutar CIAM-a, prije svega suradnjom E. Weissmanna i V. Antolicea.

3 SEISSEL, 1981: IX

4 WEISSMANN, 1984.-1985.

5 Zasluga za osnivanje grupe često se pogrešno pripisuje J. Pićmanu.

6 Ovu tvrdnju potkrepljuje sudjelovanje RGZ-a na natjecaju za palaču Radničkih ustanova raspisanom 18. veljače 1932., a o osnivanju grupe E. Weissmann pismom je obavijestio S. Giediona 1. ožujka iste godine. (***) 1932.a i ETH, WEISSMANN, 1932.)

7 J. Pićman i J. Seissel dobili su treću nagradu, dok je rad V. Antolicea i M. Kovačevića bio otkupljen. (***) 1931.b)

8 Zagrebackoj javnosti projekt je predstavljen na izložbi održanoj od 31. ožujka do 9. travnja 1932. u „Salonu Ulrich”. (***) 1932.d)

9 Riječ je o internom natjecaju raspisanom 1932. godine unutar Gradskoga građevnog ureda. Osim J. Seissela i V. Antolicea na natjecaju su sudjelovali Z. Kavuric te A. Ulrich i F. Bahovec, kojima je bila povjerena i realizacija. (***) 1932.g)

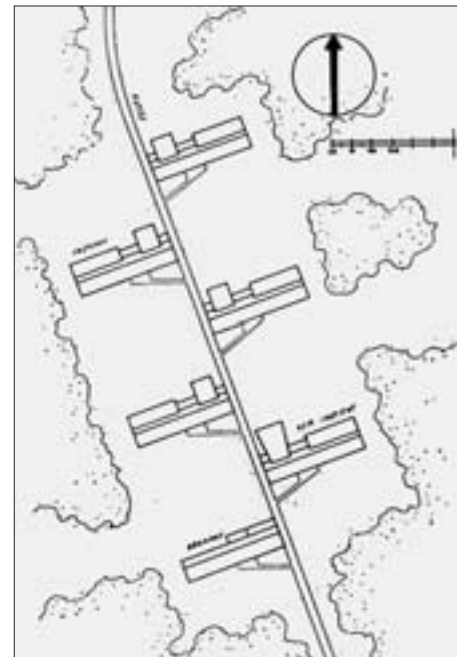
međusobna poznanstva. Teodorović,¹⁰ stručnjak za pitanja ventilacije i grijanja, i Hecimović Weissmannove su kolege iz studentskih dana. Zvonimir Kavurić,¹¹ vrstan statičar i projektant, radio je u Građevnom odsjeku Gradskog poglavarstva, gdje su se u Odsjeku za regulaciju grada zaposlili i Antolić i Seissel. Pićman, uz Weissmanna jedini član grupe koji nije bio namješten u nekoj od državnih ili gradskih ustanova, i Seissel možda su studenti koje Weissmann spominje u pismu Sigfriedu Giedionu od 5. listopada 1929. godine¹² kao potencijalne članove buduće grupe. Imajući na umu problematiku Četvrtog kongresa – „Funkcionalni grad” – Weissmannu su najzanimljiviji i najkorisniji suradnici, dakako, bili Antolić i Seissel, koji su sa Stjepanom Hribarom i Antunom Ulrichom radili na izradi regulatorne osnove Zagreba.

Povijest osnutka i djelovanja grupe neraskidivo je povezan s Weissmannovim angažmanom unutar CIAM-a i CIRPAC-a,¹³ izvršnog tijela zaduženog za pripremu kongresa i donošenje zaključaka. O godini njegova službenog pristupanja kongresu postoje dva različita podatka. Weissmann u spomenutom članku navodi 1928. iako članom postaje tek sljedeće godine, na što upućuje pismo S. Giedionu od 18. srpnja 1929. u kojem postavlja upit o

uvjetima uclanjenja, sa željom da na Drugom kongresu u Frankfurtu sudjeluje u svojstvu člana.¹⁴ Ta činjenica ne isključuje mogućnost ranijeg Weissmannova uključivanja u rad kongresa, budući da se u doba osnutka nalazio u atelijeru Le Corbusiera, jednoga od njegovih najagilnijih suosnivača i zagovornika.¹⁵ Je li Weissmann bio nazočan Prvom, osnivačkom kongresu u La Sarrazu, održanom od 26. do 28. lipnja 1928. godine, nije poznato. Kongresu su, uz dvadeset četiri respektabilna potpisnika deklaracije iz osam europskih zemalja,¹⁶ prisustvovali i brojni anonimni istomišljenici.

Prva dosad poznata Weissmannova inicijativa unutar CIAM-a odnosi se upravo na osnivanje jugoslavenske grupe koju je, u dogovoru sa S. Giedionom, pokušao oformiti još 1929. godine iz Pariza, što se pokazalo iluzornim jer „čini se da ljudi uopće nemaju razumijevanja za tu stvar”.¹⁷ Le Corbusier bio je mišljenja kako je bolje odustati nego okupiti pogrešne ljude. Giedionu nije bilo važno hoće li se osnovati grupa ili će Weissmann ostati jedini suradnik, unatoč njegovoj najavi osobnog angažmana po povratku u Zagreb. Kongres je tada prije svega želio putem dva upitnika dobiti uvid u aktualno stanje u Jugoslaviji.¹⁸ Weissmannov zadatak bio je ispuniti ih što vjerodostojnije. Možemo pretpostaviti da je riječ o upitnicima oglasanim nacionalnim grupama radi prikupljanja radnog materijala za Drugi CIAM.¹⁹ Upitnici su, naime, postali uvriježenom metodom rada kongresa. Prvi upitnik odnosio se na građevnu regulativu, a za drugi je Weissmann trebao točne podatke dobiti iz odjeljenja za sanitarnu tehniku Higijenskog zavoda.²⁰ Ljetne mjesece, osim za prikupljanje podataka, Weissmann je iskoristio i za razgovore s različitim stručnjacima ispitujući mogućnosti osnivanja grupe.²¹ S obzirom na konstelaciju tadašnje arhitektonske scene i status progresivne arhitekture koja je još uvijek bila u povojima, izostanak interesa ne treba čuditi. Uostalom, i poziv upućen Hugi Ehrlichu za sudjelovanje na osnivačkom kongresu, koji je profesora zagrebačke Tehnike stavio rame uz rame Adolfu Loosu, Augusteu Perretu, Tonyju Garnieru i Henryju Van de Veldeu, ostao je bez odgovora.²² Weissmann nije gubio entuzijazam: „Ipak stvara se jedna mlada generacija (za sada još studenti s kojima ću ostati u kontaktu i brinuti se za njihovo prosvjećivanje). Nadam se da ćemo za jednu do dvije godine formirati solidnu i svjesnu grupu.”²³ Godine 1929. diplomirali su J. Seissel te F. Bahovec, M. Kovačević i J. Pićman. Ova posljednja dvojica među prvima su na zagrebačkom Tehničkom fakultetu zastupala postulate novoga građenja.

Weissmann je nastavio samostalno djelovati unutar CIAM-a. S kolegama iz Le Corbusiero-

SL. 1. RGZ: POLJOPRIVREDNO-SUMARSKI FAKULTET U ZAGREBU, POLOŽAJNI NACRT, 1932.

FIG. 1 ZAGREB GROUP: FACULTY OF AGRONOMY AND FORESTRY IN ZAGREB, LAYOUT PLAN, 1932

10 B. Teodorović bio je uposlenik sanitarno-tehničkog odjeljenja Higijenskog zavoda sa Školom narodnog zdravlja u Zagrebu. (***) 1939.)

11 E. Weissmann možda je upoznao Z. Kavurica još 1927. godine u Parizu, u Le Corbusierovu atelijeru, gdje su obojica radila.

12 ETH, WEISSMANN, 1929.b

13 *Comité International pour la Realization des Problèmes d'Architecture Contemporaine* (Međunarodni odbor za rješavanje problema moderne arhitekture)

14 ETH, WEISSMANN, 1929.a

15 Weissmann je u Le Corbusierovu atelijeru djelovao od 1927. do 1930. godine. Upravo rad u njegovu atelijeru bio mu je dovoljna preporuka za prijam u članstvo. (ETH, GIEDION, 1929.)

16 Deklaraciju su potpisali arhitekti iz Austrije, Belgije, Francuske, Italije, Nizozemske, Njemačke, Španjolske i Švicarske.

17 ETH, WEISSMANN, 1929.a

18 ETH, GIEDION, 1929.

19 Grupama je poslan upitnik naslovljen „Higijenski i ekonomski temelji stana za egzistencijalni minimum”, koji je imao čak 38 stranica. (MUMFORD, 2000: 30)

20 Weissmann je zaključio da još uvijek prevladavaju austrijski i njemački zakoni o gradnji iz 60-ih i 70-ih godina 19. stoljeća te je najavio novi zakon o građenju, smatrajući kako će pri njegovu donošenju veliku ulogu imati prijedlozi i rezultati natječaja za regulatornu osnovu Zagreba. Drugi upitnik vjerojatno se odnosio na statističke podatke o stambenim prilikama pučanstva. (ETH, WEISSMANN, 1929.b)

21 Nije poznato kome se obratio.

22 Razlozi zbog kojih H. Ehrlich nije sudjelovao nepoznati su. Tvrdnja kako nije sudjelovao zbog izostanka poziva A. Loosu nije točna. Loos je, dakako, bio pozvan zajedno s T. Garnierom, A. Perretom i H. Van de Veldeom ali nije se mogao odazvati. Bio je, naprotiv, imenovan i članom počasnog odbora CIRPAC-a, od kojega se osnivanja naknadno odustalo. (MUMFORD, 2000: 15; FLC, D2-2-81/82 i D2-2-83/84)

23 ETH, WEISSMANN, 1929.b

SL. 2. RGZ: PAVILJON TEHNOLOŠKO-VOĆARSKIH ZAVODA POLJOPRIVREDNO-SUMARSKOG FAKULTETA, SVETOSIMUNSKA CESTA 25, 1933.-1934.

FIG. 2 ZAGREB GROUP: PAVILION OF THE INSTITUTES OF TECHNOLOGY AND FRUIT GROWING OF THE FACULTY OF AGRONOMY AND FORESTRY IN ZAGREB, SVETOSIMUNSKA 25, 1933-1934

va atelijera – Kuniom Maekawom i Joseom Luisom Sertom²⁴ te Normanom Riceom,²⁵ sudjelovao je na Drugom kongresu održanom potkraj listopada 1929. na temu „Stan za egzistencijalni minimum”.²⁶ Istoimena knjiga,²⁷ posvećena strukturi, radu i rezultatima kongresa, navodi među grupama u osnutku ili reorganizaciji – uz austrijsku, čehoslovačku i japansku – i jugoslavensku grupu.²⁸ Ime E. Weissmanna nije na popisu nacionalnih delegata,²⁹ što je još jedna potvrda njegove nazočnosti u statusu člana.

Sljedeće je godine aktivnosti povezane s kongresom Weissmann stavio u drugi plan. Intenzivno je radio u Le Corbusierovu atelijeru i sudjelovao na međunarodnim natjecanjima za Židovsku te Zakladnu i kliničku bolnicu u Zagrebu, osvojivši na prvome jednu od dvije treće, a na drugome jednu od tri *ex aequo* nagrade. Zbog obveza, vjerojatno odsluženja vojnog roka, u studenom 1930. vratio se u Zagreb i nije prisustvovao Trećem, bruxeljskom kongresu posvećenom temi „Racionalno planiranje”,³⁰ gdje se trebao pojaviti na čelu Le Corbusierova atelijera.³¹ U odsutnosti, upravo na Trećem kongresu izabran je za nacionalnog delegata za Jugoslaviju,³² čime je postao članom CIRPAC-a. Ni službeni status nije potaknuo Weissmanna – zaokupljenoga nizom projekata: Đačkom menzom Zagreb, Sanatorijem za plućnu tuberkulozu na Šupljoj steni pokraj Avale i Higijenskim zavodom u Banjoj Luci – da sudjeluje na berlinskom okupljanju CIRPAC-a u lipnju 1931. godine.³³ Na Weissmannovu pasivnost, koja je potrajala sve do jeseni, osvrnuo se i S. Giedion opaskom: „Nama ne treba samo pojava već aktivna suradnja. Što mislite o tome?”³⁴ Tek početkom studenoga, uoči debakla oko gradnje Zakladne i kliničke bolnice, kada je već bio izgubio svaku nadu da će mu biti povjerena realizacija, Weissmann se nakon dugo vremena obratio Giedionu raspitujući se o ishodu Trećeg i tijekom priprema za Četvrti kongres. Uzgred ga je obavijestio o pobjedi na natjecanju i mogućnostima osnutka jugoslavenske grupe,³⁵ bez koje mu, zbog opsežnosti zadatka, ne bi bilo moguće sudjelovati na Četvrtom kongresu, što mu je Giedion u svome odgovoru jasno dao do znanja.³⁶ Moskvu, planirano mjesto održavanja kongresa, nije zbog političkih okolnosti bilo oportuno iznositi u javnosti, pa je Weissmann na sugestiju predsjednika zagrebacke sekcije Udruženja jugoslavenskih inženjera i arhitekata (UJIA) odustao od službenog osnivanja grupe putem strukovne organizacije.³⁷ Radnu grupu Zagreb, nacionalnu grupu CIAM-a za Jugoslaviju, osnovao je u „ilegali” prema Zakonu o zadrugama početkom 1932.³⁸ U članstvo CIAM-a grupa je službeno primljena na Četvrtom kongresu 1933. godine.³⁹

IZLOŽBA KLUBA ARHITEKATA U.J.I.A.

EXHIBITION OF THE ASSOCIATION OF ARCHITECTS

Godina osnutka grupe početak je razdoblja u kojem će se ekonomska kriza uvelike odraziti i na građevnu djelatnost koja bilježi stalni pad, dok nezaposlenost i socijalne razlike progresivno rastu. Arhitektonski natjecaji, kao i narudžbe, bili su sve rjeđi. Zagrebacka sekcija U.J.I.A. osnovala je kartoteku nezaposlenih članova i s Inženjerskom komorom počela odlučnu akciju protiv zapošljavanja stranih na štetu domaćih inženjera. Unatoč sve većim i brojnijim problemima, struka nikada nije bila prisutnija u javnosti. Održavaju se predavanja o „modernoj arhitekturi” i budućoj regulatornoj osnovi Zagreba popraćena

²⁴ Na putu za Frankfurt posjetili su i Stuttgart. (ETH, WEISSMANN, 1929.c)

²⁵ „Svi smo išli u Frankfurt – sreli smo arhitekate iz čitave Europe – sudjelovao je i on – također i Gropius, Stam, Meyer itd. ...” (FLC, E2-20-351)

²⁶ Kongresu je prisustvovalo oko 130 arhitekata iz 18 zemalja. Program kongresa obuhvaćao je predavanja W. Gropiusa, V. Bourgeois, H. Schmidta i Le Corbusiera (zbog latinskoameričke turneje Le Corbusiera predavanje u njegovo ime održao je P. Jeanneret), kritičku izložbu realizacija i projekata stanovanja za egzistencijalni minimum iz 26 europskih gradova i SAD-a. Nakon obilaska Frankfurta pod stručnim vodstvom E. Maya bio je organiziran posjet i drugim njemačkim gradovima. (FLC, D2-2-69/71 i MUMFORD, 2000: 27-44)

²⁷ Osvrt na knjigu objavljenu 1930. Weissmann je objavio u „Građevinskom vjesniku” 1932. godine. (WEISSMANN, 1932.)

²⁸ MUMFORD, 2000: 44

²⁹ Navedena su imena nacionalnih delegata Belgije, Danske, Finske, Francuske, Italije, Madarske, Nizozemske, Norveške, Njemačke, Poljske, SAD-a, Španjolske, Švedske, Švicarske, SSSR-a i Velike Britanije. (MUMFORD, 2000: 42 i 44)

³⁰ Kongres je održan od 27. do 29. studenoga 1930.

³¹ ETH, GIEDION, 1930.

³² Weissmann moli Giediona da se ispravi krivi navod u časopisu „Citê”, gdje je u obavijesti o kongresu umjesto njegova imena za delegata Jugoslavije greškom navedeno madarsko ime. (ETH, WEISSMANN, 1930.)

³³ S. Giedion uputio je Weissmannu poziv. Na zasjedanju raspravljalo se o pripremama Četvrtog kongresa. (FLC, WEISSMANN, 1931.a)

³⁴ ETH, GIEDION, 1930.

³⁵ „Mislim da je možda sada sazrio trenutak da se osnuje jedna grupa iako nisam potpuno siguran u to, ali ipak ću pokušati.” (ETH, WEISSMANN, 1931.b)

³⁶ U odgovoru na pismo od 5. studenoga, S. Giedion obavještava Weissmanna o dogadanjima na berlinskom zasjedanju CIRPAC-a te temi IV. kongresa i pripremnim radovima, napominjući kako „Pojedincu neće biti moguće da sam izvrši taj posao. Bude li Vam moguće osnovati grupu i pridobiti ljude u radnu zajednicu za tu svrhu, poslat ćemo Vam upitnike i planove.” (ETH, GIEDION, 1931.)

³⁷ ETH, WEISSMANN, 1931.c

³⁸ O osnivanju grupe Weissmann će obavijestiti S. Giediona riječima: „Osnovao sam grupu od šest dobrih i pristojnih mladih ljudi. To su trenutno jedini koji za to dolaze u obzir.” (ETH, WEISSMANN, 1932.)

³⁹ Generalna skupština CIAM-a primila je 1. kolovoza na znanje osnutak tri nove grupe – alžirske, jugoslavenske i grčke, a tek je na zasjedanju 13. kolovoza potvrdila njihov prijam u članstvo. (FLC, D2-6-18/20)

javnim raspravama,⁴⁰ te pojedinačne i skupne izložbe, vodi se polemika o rješavanju starnorskog pitanja, pokrenut je stručni časopis „Građevinski vjesnik” i izdani su „Problemi savremene arhitekture”.⁴¹ Gotovo svim tim događanjima Radna grupa Zagreb dala je svoj doprinos boreći se za ispravno shvaćanje suvremenoga građenja. Ako se uzme u obzir da je čak pet od sedam članova grupe bilo istodobno u stalnom radnom odnosu, te pripremalo podloge za Četvrti kongres i sudjelovalo na arhitektonskim natjecanjima, rezultati su grupe i više nego zadovoljavajući.

Početak godine „Problemi savremene arhitekture”, zajednički projekt čak devetnaestero zagrebačkih i beogradskih arhitekata,⁴² među kojima su bila i tri člana buduće Radne grupe Zagreb – Antolić, Pićman i Weiss-

mann,⁴³ javno su potvrdili prevagu novog poimanja građenja. Zadaća knjige bila je na jednom mjestu okupiti i jezgrovito protumačiti suvremene postavke nagrađivanih projekata arhitekata koji do tada, uz iznimku Drage Ible- ra i Ivana Zemljaka, još uvijek nisu imali prilike graditi. Ispravnost njihova shvaćanja ekono- mičnog i funkcionalnog građenja, zasnova- noga na suvremenim tehnikama i materijali- ma, bila je potvrđena Deklaracijom iz La Sar- raza, koja je zahvaljujući Weissmannu preve- dena i objavljena u uvodu.⁴⁴ Hrvatska javnost dotad gotovo i nije bila upućena u postojanje, a kamoli u ciljeve i rad CIAM-a. Deklaracija je prenesena i u prvom broju „Građevinskog vjesnika”.⁴⁵ U sljedećem broju upotpunjena je osnovnim podacima o La Sarrazu i pokrovi- teljici, gospođi Hélèni de Mandrot, te listom arhitekata pozvanih na kongres, među kojima je bio i H. Ehrlich⁴⁶ čije je ime neposredno pove- zivalo i akademsku zagrebačku zajednicu s kongresom i njegovim programom. Uz Zden- ka Stržičica, Weissmann je u knjizi objavio naj- veći broj projekata, čak sedam, kojima je pre- zentirao svoje sustavno bavljenje izgradnjom tipskih zdravstvenih ustanova, sanatorija i bolnica, te teorijski tekst „O estetici i arhitek- turi”, napisan u studenom 1931. godine.⁴⁷ Reakcije javnosti na publikaciju bile su pod- vojene, kretale su se u rasponu od hvalospje- va do oštrih kritika. Zbog socijalnih zahtjeva Slavko Batušić ce zaključiti kako je u knjizi za- stupljena „čitava plejada lijevog krila naših domaćih arhitekata i graditelja”.⁴⁸ Istodobno, isti ti arhitekti pravim ljevičarima, poput Ste- vana Galogaže, nisu bili dovoljno „lijevi”.⁴⁹

Prva poznata akcija Radne grupe Zagreb jest bojkot izložbe Kluba arhitekata zagrebačke sekcije UJIA, održane u Umjetničkom paviljo- nu od 20. ožujka do 3. travnja 1932., na koju su naravno bili pozvani svi članovi Udruženja, pa stoga i grupe.⁵⁰ Izložba je imala prije svega komercijalni, tj. „propagandistički i praktični” karakter. Organizirana je kako bi članovi Kluba s jednim od tri projekta ili realizacije pred- stavili svoj rad zagrebačkoj publici – potenci- jalnim budućim investitorima.

Trideset prijavljenih arhitekata⁵¹ trebalo je objasniti svoj stručni rad od projektiranja do izvedbe, odnosno zahtjeve koje moraju ispu- niti s gledišta tehnike i ekonomije, higijene i pedagogije, ako žele suvremeno riješiti pro- blem stanovanja i gradnje uopće. Ako se ima- ju na umu gospodarske prilike, nakana iz- ložbe u potpunosti je razumljiva i opravdana, a radovi stoga nisu bili objedinjeni u temat- ske cjeline, već izloženi prema abecednom re- doslijedu izlagača.⁵² Izostanak jasne, jedinst- vene ideologije svih izlagača,⁵³ programski utemeljenog koncepta i razilaženje u shva- canju osnovnih počela suvremenoga funkcio- nalnog i ekonomičnog građenja – bio je, me-

SL. 3. RGZ: PAVILJON TEHNOLOŠKO-VOCARSKIH ZAVODA POLJOPRIVREDNO-SUMARSKOG FAKULTETA, SVETOSIMUNSKA CESTA 25, 1933.-1934.

FIG. 3 ZAGREB GROUP: PAVILION OF THE INSTITUTES OF TECHNOLOGY AND FRUIT GROWING OF THE FACULTY OF AGRONOMY AND FORESTRY IN ZAGREB, SVETOSIMUNSKA 25, 1933-1934

40 Edo Šen održao je u siječnju predavanje o regulatornoj osnovi grada Zagreba, a Ljubo Babić tijekom veljače i ožujka ciklus predavanja o njemačkoj arhitekturi, s osvr- tvom na domaću arhitektonsku scenu. Naslovi predava- nja bili su: „Arhitektura vrta”, „Moderna arhitektura”, „Mo- derna naselja” i „Regulacija grada Zagreba”. (***) 1932.e i (***) 1932.f)

41 Te je godine objavljena i monografija radova H. Ehrli- cha, peta knjiga biblioteke „Neues Bauen und Wohnen” iz- davača ing. Gustava Ew. Konrada, Verlag für Architektur und Raumkunst, Wien-Berlin. (KREGAR, 1932.)

42 U publikaciji radove su predstavili zagrebački arhitek- ti: V. Antolić, J. Denzler, P. Deutsch, A. Freudenreich, S. Gombos, M. Hecimović, L. Horvat, D. Ibler, M. Kauzlaric, M. Kovacević, J. Pićman, S. Planić, Z. Stržičić, I. Zemljak, E. Weiss- mann, te J. Dubovy, B. Kojic, B. Maksimović i M. Zlokovic iz Beograda. (PLANIC, 1932.a: 5)

43 J. Pićman objavio je projekte Banske palače u Splitu, Glavne pošte i postanske stacionice u Beogradu, te pro- jekt regulacije Bačvica i predjela Firule, izrađen u suradnji sa Z. Stržičićem. V. Antolić predstavio je projekt pučke škole u Varaždinu. (PLANIC, 1932.a: 65-67, 80-81, 90-91, 98-99)

44 ETH, WEISSMANN, 1931.c

45 PLANIC, 1932.b

46 (***) 1932.b

47 Weissmann je publicirao projekte Tipska bolnica, Sa- natorij tuberkuloze i kostiju u Kraljevidi, Židovska bolnica, Zakladna i klinička bolnica u Zagrebu i Sanatorij za plućnu tuberkulozu na Šupljoj steni pokraj Avale, te natjecajne projekte osnovnih škola Grad i Lucac u Splitu. (PLANIC, 1932.a: 28-36, 46, 50-51, 54-55)

48 BATUŠIĆ, 1932: 333

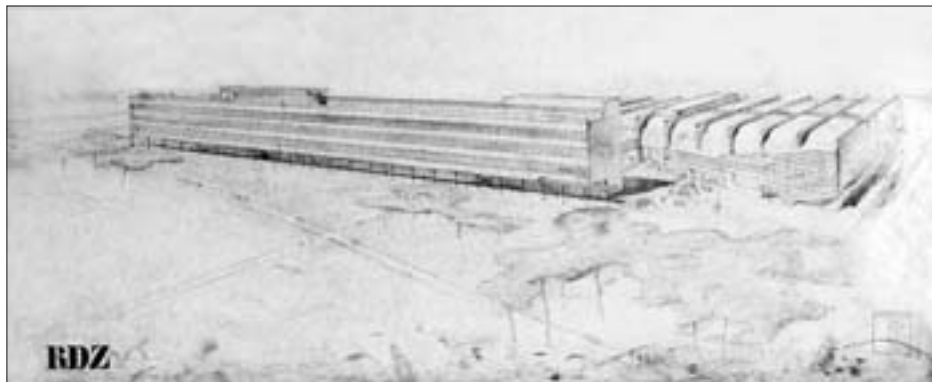
49 GALOGAŽA, 1932.

50 Weissmann je bio redoviti član Udruženja od 1928., Antolić i Hecimović od 1929., Pićman od 1931., a Z. Kavurić od 1932. godine. Podaci o članstvu Seissela i Teodorovića nisu mi poznati. (***) 1928: 51; (***) 1929.a; (***) 1929.b; (***) 1931.a; (***) 1932.c)

51 Na izložbi su izlagali: B. Auer, F. Bahovec, B. Bauer, F. Cota, M. Delenardo, P. Deutsch, H. Ehrlich, V. Faltus, F. Florschütz, Goldstein, S. Gombos, A. Grgić, M. Haberle, P. Jusić, J. Korka, S. Kliska, M. Kovacević, D. Krekic, S. Löwy, I. Meixner, V. Muršec, Z. Neumann, V. Potocnjak, E. Stein- man, Z. Stržičić, V. Šterk, A. Ulrich, M. Vidaković, Z. Vrkljan i I. Zemljak. (DRAGANIĆ, 1932. i BATUŠIĆ, 1932: 332-333)

52 Izloženi su uglavnom bili perspektivni prikazi idejnih projekata i fotografije izvedenih objekata. (DRAGANIĆ, 1932. i BATUŠIĆ, 1932: 331-332)

53 „Na okupu se našao veoma opsežan materijal, ali ujed- no i šarolik s obzirom na teme pa i na kvalitetu. Priredivaci (jury?) nisu očito išli za tim, da pruže određenu jedinstvenu ideološku liniju, već izgleda da im je bilo više stalo do toga, da dadu prilično mozaikalni prerez kroz aktivitet građevne djelatnosti članova sekcije UJIA.” (BATUŠIĆ, 1932: 332)

SL. 4. RGZ: PALAČA RADNIČKIH USTANOVA U ZAGREBU, KLAICEVA-KAČICEVA-KRŠNJAVAČA, UŽI NATJEAČNI PROJEKT, 1932.

FIG. 4 ZAGREB GROUP: PALACE OF LABOUR INSTITUTIONS IN ZAGREB, KLAICEVA-KAČICEVA-KRŠNJAVAČA ST., SELECTED COMPETITION ENTRY, 1932

dućim, povod za apstinenciju Radne grupe Zagreb i „zemljaša”, iako je na izložbi sudjelovao velik broj njihovih suboraca i kolega, nositelja zagrebačke „moderne”, poput Franje Bahovca, Stjepana Gombosa, Zlatka Neumanna, Slavka Löwyja, Vladimira Potočnjaka, Zdenka Strižica, Ivana Zemljaka itd.⁵⁴ Za razliku od članova grupe, „zemljaši” – učenici Drage Iblera: Lavoslav Horvat, Mladen Kauzlaric (koji je zapravo izlagao sa S. Gombošem) i Stjepan Planić – nisu ni mogli sudjelovati jer nisu imali status diplomiranih arhitekata, pa stoga nisu bili članovi Kluba. Suzdržanost D. Iblera, koji je bio član od 1923. godine,⁵⁵ sigurno je bila i dodatno motivirana službenim stajalištem Udruženja o potrebi ukidanja arhitektonskih odjela na Umjetničkim akademijama.⁵⁶ Ključna točka spoticanja bila je odnos arhitekta, obrtnika, kapitala i investitora, tj. definicija uloge arhitekta u čitavom procesu građenja, prema kojoj je on „zastupnik interesa investitora, a investitor šteti time što planiranje svoje kuće povjerava arhitektu, s čime se mi naravno ne možemo složiti jer arhitekt može zastupati interese investitora ali njegov zadatak naravno nije investitoru osigurati čim veću rentu”.⁵⁷ Jedan od glavnih prioriteta arhitekata jest racionalizacija i industrijalizacija s ciljem pojeftinjenja gradnje za dobiti i poboljšanje životnih uvjeta što većeg broja stanovnika, a ne osobne dobiti pojedinca. Sam grafički prikaz uloge arhitekta u procesu građenja, izložen u središnjem dijelu paviljona,⁵⁸ kao i njegov sadržaj, negativno je ocijenio i S. Planić jer „donešen je nesuvremeno, krivo i djelovao je negativno. To je žalostan dokument uskog horizonta, malih interesa i kruhozborstva. Suvremeni arhitekti ne žele da budu u službi ugojenog naručioca, koji sjedi i ne radi ništa, već žele suradnju svih kod gradnje potrebnih ljudi. Zato takav plakat nije socijalno ispravna propaganda”.⁵⁹

Preduvjeti za sudjelovanje članova Radne grupe trebali su biti pravo na slobodno izražavanje vlastitih stajališta i kritiku izloženih radova. Weissmannu je naravno bilo jasno kako je riječ

o iluziji jer je mladu grupu bez realizacija bilo lako razoružati, pa je potporu za bojkot izložbe tražio i od S. Giediona.⁶⁰ Giedionov telegram trebao je opravdati Weissmannovu apstinenciju od izlaganja izgovorom da za člana CIAM-a nije oportuno sudjelovati na izložbi koje je svrha promocija radova i individualnih stajališta pojedinih arhitekata bez obzira na njihovo ideološko opredjeljenje. Slanje telegrama – sadržaja: „Vaše sudjelovanje na arhitektonskoj izložbi bez jedinstvenog stava nepoželjno. CIAM, Giedion”⁶¹ – bilo je diplomatski potez koji je trebao pomoći grupi „u izbjegavanju teskoca koje bi nam mogla prouzročiti stručna udruženja”.⁶²

„KUĆA I ŽIVOT” ILI „KAKO SE STANUJE U ZAGREBU?”⁶³

„HOME AND LIFE” OR „HOW DO PEOPLE LIVE IN ZAGREB?”

Potkraj iste godine, dio materijala pripremljenih za Četvrti CIAM pod naslovom „Kuća i život” Radna grupa Zagreb izložila je u sklopu četvrte izložbe „Zemlje”, održane također u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu.⁶⁴

Veze „zemljaša” i pojedinih članova buduće Radne grupe Zagreb uspostavljene su još 1931. godine suradnjom na knjizi „Problemi savremene arhitekture” i sudjelovanjem na trećoj izložbi „Zemlje”,⁶⁵ a produbljene zajedničkim bojkotom izložbe Kluba arhitekata.

54 Kao jedini razlog zbog kojega je većina arhitekata pristala na sudjelovanje S. Planić naveo je klupsku disciplinu. (PLANIC, 1932.c: 197)

55 *** 1928: 45

56 Povodom donošenja novoga „Zakona o umjetničkim akademijama” Udruženje je zauzelo stajalište „da visoka tehnička nastava treba da bude koncentrisana na tehničkim fakultetima i da, prema tome, posebna arhitektonska odjeljenja na umjetničkim akademijama danas nemaju svoga opravdanja”. (RIBIC, 1932: 234)

57 ETH, WEISSMANN, 1932.

58 „U srednjoj dvorani Umjetničkog paviljona bili su izvješeni kartoni na kojima su bili ispisani principi moderne arhitekture i upute u poslovanje arhitekata i graditelja.” Radovi arhitekata predstavljeni su u krilima. (DRAGANIC, 1932.)

59 PLANIC, 1932.c: 197

60 ETH, WEISSMANN, 1932.

61 ETH, GIEDION, 1932.a i 1932.b

62 ETH, WEISSMANN, 1932.

63 „Kako se stanuje u Zagrebu?” naslov je novinskog članka objavljenog povodom izložbe u „Jutarnjem listu”. (** 1932.o)

64 Izložba je trebala biti otvorena od 4. do 20. prosinca, ali zbog velikog interesa naknadno je produžena do 27. prosinca, a bila je otvorena i tijekom blagdana. (** 1932.i i *** 1932.n)

65 Na trećoj izložbi „Zemlje”, održanoj u Umjetničkom paviljonu u rujnu 1931. godine, sudjelovao je – uz S. Planića, L. Horvata, M. Kauzlarica, Z. Strižica – i J. Picman. (REBERSKI, 1971: 195-196)

66 T. S., 1931.

67 ESPE, 1931.

Stajališta „Zemlje” – uz neoklasicističke tendencije Ivana Mestrovica i koloristički idealizam francuske provenijencije Ljube Babića, Vladimira Becića i Jerolima Miše, jedne od tri zagrebačke likovne grupacije – jasno su određena njihovim programom. S općeprihvaćenom moralnom obvezom umjetnika da stvara u duhu svoga doba, da aktivno sudjeluje u rješavanju dominantnih socijalnih, kolektivnih problema i formiranju novog društva – bili su nedvojbeno suglasni i članovi Radne grupe Zagreb i na izložbama gostujući arhitekti.⁶⁶

Na prvoj i drugoj izložbi „Zemlje” izlagao je samo suosnivač grupe Drago Ibler, dok na trećoj sudjeluju i njegovi studenti: L. Horvat, M. Kauzlaric i S. Planic te J. Pićman i Z. Stržić, arhitekti koji su dokazali „da imaju ozbiljnog htijenja rješavati naše današnje socijalne probleme u duhu vremena i sredstvima suvremene tehnike”.⁶⁷ Izložbe „Zemlje” bile su glavni medij za uspostavljanje komunikacije s publikom. Izložbama su umjetnici i arhitekti ostvarivali svoju kulturnu i društvenu zadaću, a ovi drugi s ciljem da „se propisi građevnih oblasti i zahtjevi naručioaca promjene i prilagodbe savremenom naziranju u socijalnom, ekonomskom, tehničkom i estetskom pogledu”.⁶⁸ Kako bi suvremeno likovno i arhitektonsko stvaralaštvo približili publici, „zemljaši” su organizirali i stručna vodstva.

Tendencije i probleme posjetiteljima četvrte izložbe objašnjavali su slikarsko-arhitekton-

ski parovi – Krsto Hegedušić i Drago Ibler, te Kamil Tompa i Stjepan Planic,⁶⁹ koji je povodom izložbe u Pučkom sveučilištu održao i samostalno predavanje naslovljeno „Arhitektura i društvo”.⁷⁰ Koliko su „zemljaši” uspjeli u svojoj nakani da angažiraju publiku, govori i izvanredan uspjeh izložbe koja je zbog velikog interesa publike naknadno produžena za tjedan dana. Na izložbi je bilo predstavljeno sto dvadeset umjetničkih djela, „ne računajući nacрте, natpise, fotomontažu i tabele arhitekata”,⁷¹ a uz članove „Zemlje” D. Iblera, S. Planića i L. Horvata, osim Radne grupe Zagreb gostovali su i M. Kauzlaric i S. Gombos.⁷²

Tematska, samostalna cjelina „Kuća i život”, koja je pobudila posebno zanimanje javnosti i potvrdila socijalnu orijentaciju grupe,⁷³ analiza je stambenih prilika Zagreba. Rad zasnovan na statističkim podacima i obilascima terena najbolje sažima pitanje „Kako se u Zagrebu stanuje i kako se stanovi eksploatišu u cijelosti?”.⁷⁴ Analizom postojeće strukture grada, funkcionalnih zona prema namjeni zemljišta sukladno sa zahtjevima prve karte namijenjene Četvrtom kongresu,⁷⁵ utvrđena su tri odnosno četiri glavna stambena tipa Zagreba – elitna zona luksuznog stanovanja imućnih na južnim padinama Zagrebačke gore, obiteljske prizemnice u istočnom dijelu grada i donjogradski najamni stanovi srednjeg staleža te „divlje” kuće radništva na plavnoj južnoj i istočnoj periferiji. Kao karakteristični primjeri za daljnje razmatranje uvjetovanosti kvalitete stanovanja o društvenim i ekonomskim čimbenicima⁷⁶ odabrane su vile na Tuškancu, obiteljske kuće na Peščenici i nezakonite radničke nastambe na Trešnjevci. Međuzavisnost kvalitete stanovanja i društvenog položaja stanara nije bilo potrebno posebno isticati niti objašnjavati, brojke predočene grafikona bile su dovoljne. Stanar Tuškancu raspolagao je s oko 50 četvornih metara stambene površine, korisnik najamnog stana s oko 17, a na Trešnjevci je u sobi sa štednjakom na 12 četvornih metara živjela sesteročlana obitelj.⁷⁷ Uz plan Zagreba u mjerilu 1:10 000, s označenom rasprostranjenosti pojedinih tipova stambene izgradnje, provedene analize cijene zemljišta, prosječne zarade, životnih izdataka itd. prezentirane su statistikama, grafikona i tekstualnim komentarima.⁷⁸

Težište izlaganja Radne grupe Zagreb bio je upravo najveći urbanistički problem međuratnog Zagreba, surova stvarnost periferije napućene divljim kućama bez osnovnih higijenskih uvjeta, kategorija izgradnje koju grad prije Prvoga svjetskog rata gotovo i nije poznao. Strahote života u barakama i vagonima periferije, ali i onih podignutih u dvorištima donjogradskih blokova, te na njihovim tavanima i u podrumima, najzornije su predočile izložene fotografije Antituberkuloznoga di-

SL. 5. RGZ: IZLAGANJE „KUĆA I ŽIVOT”, IV. IZLOŽBA „ZEMLJE”, 1932.

FIG. 5 ZAGREB GROUP: „HOME AND LIFE” PRESENTATION, FOURTH EXHIBITION BY „ZEMLJA”, 1932

68 PLANIĆ, 1932.c: 197

69 Stručno vodstvo kroz izložbu, tj. predavanje o suvremenim problemima arhitekture i slikarstva „prema izloženim slikama, fotografijama, grafikama i arhitektonskim projektima”, održali su 8. prosinca D. Ibler i K. Tompa, a 18. prosinca u 10 i 11 sati D. Ibler i K. Hegedušić, te S. Planić i Đ. Tiljak. (** 1932.h i *** 1932.m)

70 Predavanje popraćeno dijapozitivima održano je u Pučkom sveučilištu 14. 12. 1932. (** 1932.k)

71 H., 1932: 2

72 Na izložbi su od „zemljaša” sudjelovali likovni umjetnici A. Augustincić, M. Detoni, K. Hegedušić, E. Kovačević, O. Postružnik, V. Radauš i Đ. Tiljak, s gostima I. Generalićem, Z. Hegedušićem, A. Mezdjicem i K. Tompom. (REBERSKI, 1971: 191)

73 „Da istaknu što jače svoju socijalnu orijentaciju, 'Zemljaši' su pozvali na sudjelovanje i 'Radnu grupu Zagreb'. Ova je ispunila cijelo desno krilo Umjetničkog paviljona i najjače uspjela socijalnim vapajem. Ona je problem radničkih stanova iznijela tako sugestivno, tako ispravno, tako realno, da bi ova izložba 'Radne grupe Zagreb' trebala ostati permanentna.” (GABRIJEL, 1932: 4)

74 SELMAN, 1933: 335

75 Radne grupe imale su zadatak izraditi tri karte postojećeg stanja gradova. Prva je analizirala stanovanje, odmor i rad, druga promet, a treća odnos grada i njegova gravitacijskog područja.

76 Uredništvo, 1933: 38

77 Navedeni statistički podaci doista su strašni: na jednom hektaru na Tuškancu je živjelo 17 stanovnika, na Peščenici 63, a na Trešnjevci čak 102.

78 Za izradu grafikona i statistika korišteni su službeni podaci različitih institucija poput Radničke komore, Središnjeg ureda za osiguranje radnika, Antituberkuloznog dispanzera itd. (K., Z., 1933.)

spanzera u Zagrebu.⁷⁹ U takvim uvjetima živjelo je, naime, između četrdeset i pedeset tisuća ljudi, ni više ni manje nego četvrtina zagrebačkog stanovništva. Osim posljedica ove pojave, s kojom su bili suočeni svi veliki europski gradovi, s tom razlikom što su kod nas zbog visokih najamnina, dvostruko većih nego u Europi, prilike bile još gore – grupa je kritički sagledala njezine uzroke, proučivši pritom i njezinu genezu.

Zagreb se u razdoblju od 1921. do 1931. godine prvi put u svojoj povijesti suočio s enormnim porastom gradskog stanovništva koje se povećalo za gotovo 77 000.⁸⁰ U tom je periodu izgrađeno 2825 legalnih kuća s 11 615 stanova.⁸¹ Izgradnja najamnih zgrada u doba ekonomske krize bila je najsigurniji i najisplativiji način ulaganja privatnog kapitala. Za većinu stanovnika astronomske su cijene najamnina održavane umjetno. Rentijer koji nije mogao iznajmiti stan po visokoj cijeni držao ga je praznim. Ukidanjem ograničenja visine stanarine u tzv. starim stanovima 1929. godine, država je povećanjem ponude pokušala smanjiti cijene, no u tome, naravno, nije uspjela. Stanarine u novim stanovima ostale su iste, a u starima su narasle, što je rezultiralo brojnim deložacijama. Najsiromašnije gradsko stanovništvo, radnici koji svojom zaradom nisu mogli plaćati stan dostojan čovjeka, potisnuti su u podrumne i tavane gradskog središta te na periferiju, gdje su od seljaka uzimali u najam ili kupovali nerasparcelirane oranice u južnom, zapadnom i istočnom dijelu grada.⁸² Na skućenim parcelama, u prašini su gradili nastambe od otpadnoga građevnog materijala, ambalaže, prnja i sl. Nastambu je obično činila jedna soba sa štednjakom, bez tekuće vode i struje, a o asfaltu da se i ne govori. Poduzetniji seljaci i spekulanti i sami su gradili takve nastambe koje su, nota bene, s obzirom na uložena sredstva donosile najveću dobit. Apsurd je bio to veći što su upravo ti nezdravi stanovi, izgrađeni na nerasparceliranim njivama, bili i najskuplji. Radnici su za njih izdvajali oko 60%, a u pojedinim slučajevima čak i do 80% posto svojih mjesečnih primanja.⁸³

Stambenoj je krizi pridonio i izostanak planiranoga, organiziranog djelovanja gradskih općina u rješavanju problema stanovanja najsiromašnije gradske populacije – radnika i nezaposlenih. Indiferentnost države ne treba odviše čuditi ako se zna da je Jugoslavija bila agrarna zemlja s više od 80% seoskog stanovništva. Nehumane stambene uvjete i krizu država nije smatrala općim društvenim problemom kojemu treba posvetiti dužnu pozornost, a gradske su je općine izgradnjom pojedinačnih gradskih stambenih kuća i rijetkih naselja minimalno ublažile. Loši stanovi, uz lošu prehranu, bili su glavni uzrok velikom broju različitih oboljenja, među kojima je na

prvome mjestu bila tuberkuloza. Naime, svaki treći zagrebački radnik umirao je upravo od te bolesti. Umjesto da se najveća pozornost obrati iskorjenjivanju glavnog i osnovnog uzroka, socijalno djelovanje i države i gradskih općina bilo je usmjereno na osnivanje javnih ustanova poput antituberkuloznih dispanzera, sanatorija, kolonija za bolesnu djecu itd., kojih kapaciteti nisu zadovoljavali potrebe. Nakon terapije, zaliječeni bolesnici vraćali su se u iste loše stambene i radne uvjete.

Novca za kvalitetan i zdrav život najsiromašnijih – po mišljenju grupe – bilo je, samo ga je trebalo pametnije utrošiti. Dvije milijarde dinara uložene u stambenu izgradnju od 1921. do 1931. godine nisu bile ni „ekonomski ni društveno ispravno uložene”,⁸⁴ a zbog izostanka društvene skrbi i primjene suvremenih metoda građenja – pritom se naravno misli ponajprije na standardizaciju i industrijalizaciju – gradnja je bila preskupa. U odnosu na uložena sredstva, „divlje kuće” uvelike su bile nadmašile svoju vrijednost. Milošću gradskog poglavarstva, nemoćnog da zbrine desetke tisuća građana, divljim su kućama dodjeljivane građevinske dozvole, što je obvezivalo grad na izgradnju komunalne infrastrukture koja je zbog neplanske gradnje bila znatno skuplja.⁸⁵ Kritika nisu bile postedene ni najamne kuće građene uz prometne ulice, koje su kvalitetu stanovanja također žrtvovala maksimalnoj eksploataciji parcele.

To je bila stvarnost međuratnog Zagreba. Zaključak Radne grupe Zagreb, koja je željela istaknuti važnost i društvenu ulogu suvremenog urbanizma,⁸⁶ jednostavno je sažeo Zvonimir Kavurić: „I najbolji i najljepši planovi i predračuni Gropius-a, Neutre i Le Corbusier-a moraju ostati samo utopije ako nemaju za bazu kolektivnu izgradnju na temelju jednog unaprijed organiziranog plana. Samo planska kolektivna izgradnja grada može da realizuje za sve građane sve prednosti prijedloga savremenih arhitekata.”⁸⁷ Detaljno objaś-

⁷⁹ „Naš odlični javni radnik, čovjek srca i znanja, Dr. V. Čepulic, profesor Medicinskog fakulteta, izložio je čitavu galeriju fotosa iz Antituberkuloznog dispanzera koji prikazuju jazbine, kaljuže i ljudske sramote u kojima stanuju naši jadni radnici. Čovjeku zastaje dah u prsima videći taj jad, to propadanje ljudi.” (Gabrijel, 1932: 4)

⁸⁰ Godine 1921. Zagreb je imao 108 674, a 1931. već 185 581 stanovnika. (K., Z., 1933.)

⁸¹ *** 1932.0

⁸² Periferija Zagreba 1932. godine dijelila se na čak 29 komunalnih rajona. (***) 1932.1)

⁸³ U odnosu na predratne godine, 1914. bio je najam stanova dva do tri puta skuplji, a istodobno su prihodi činovnika i radnika bili smanjeni.

⁸⁴ K., Z., 1933.

⁸⁵ Periferija se bila organizirala i zahtijevala ljudske životne uvjete. Sredinom dvadesetih godina već je bila osnovana komunalna organizacija južne periferije. (***) 1932.1)

⁸⁶ KOREN, 1933: 10

⁸⁷ K., Z., 1933.

njenje ovog stajališta, i same izložbe, u ime Radne grupe Zagreb izložio je Vladimir Antolić u popratnom dvodijelnom predavanju nazvanom „Grad i društvo”, održanom tijekom veljače 1933. godine u Pučkom sveučilištu.⁸⁸

Prvo predavanje, popraćeno „brojnim projekcijama”, u uvodnom dijelu obrazložilo je samu definiciju urbanizma u užem i širem smislu te uzroke globalne krize suvremenih gradova. Antolić je usvojio definiciju građevnog savjetnika Baurata Wagnera, prema kojoj urbanizam u širem smislu obuhvaća „organizaciju svih funkcija kolektivnog života u gradu i zemlji”, tj. i grad i selo i plan zemlje, dok u užem „uslovljava zajednički život ljudi i to: stanovanje, rad, odmor i promet”.⁸⁹ Glavni izvor svih zala bio je, dakako, liberalni kapitalizam koji je opći interes zajednice i njezin razvoj podredio interesu privatnog profita u svim segmentima društva, pa tako i u graditeljstvu. Akumulacija kapitala i industrije u gradovima uvjetuje prenapučenost gradova, krizu stanova i prometnu zagušljivost.

Zagreb će upravo nakon Prvoga svjetskog rata osjetiti bolne posljedice toga procesa. Gradovi se izgrađuju prema diktatu privatnog vlasništva, što rezultira velikom gustoćom i nezdravom izgradnjom kojoj na ruku ide i postojeće zakonodavstvo. Izloživši primjere europskih gradova u kojima su ovi procesi počeli još u drugoj polovici 19. stoljeca i dotadašnje pokušaje rješavanja problema radničkog stanovanja u Austriji, Njemačkoj i Švedskoj – Antolić je zauzeo stajalište da „državna i gradska pomoć u današnjem gospodarskom sistemu apsolutno ne može riješiti pitanje malih stanova (radničkih)”.⁹⁰

Iako nije eksplicitno rečeno, promjena postojećega društvenog sustava bila je nuždan preduvjet novoga građenja koje će iskoristiti racionalne metode za dobrobit svijeta. Standardizacija i industrijalizacija uvjetovane su veli-

kim serijama, bez kojih nemaju ekonomsko opravdanje. Privatna inicijativa može u njima samo prepoznati moćno sredstvo za zgrtanje još većeg profita, a radnici – koji bi zahvaljujući suvremenim tehnologijama mogli riješiti svoje egzistencijalne probleme – nemaju, dakako, prijeko potreban kapital. Interes države mora biti interes svijeta, a ne pojedinaca, što nije bilo moguće u postojećem sustavu gdje je privatno vlasništvo bilo svetinja.

Prijedlog berlinskog kongresa za izgradnju gradova, održanog 1931. godine, koji izlazi iz postojeće krize vidi u raseljavanju gradova: decentralizaciji, osnivanju gradova satelita uz matične gradove i provođenju plana zemljišta – Antolić će prihvatiti kao rješenje. Odbacit će, međutim, već iskušane modele „vrtnih gradova” i španjolskoga „linearnog grada”, dajući prednost Miljutinovu konceptu „grada u vrpci” koji sintezom industrije i poljoprivrede negira grad u tradicionalnom, povijesnom smislu i predstavlja „zdravi organizam, dio same prirode”.⁹¹ Sovjetski Savez s izgradnjom 38 novih gradova bio je uzor, idealno društvo u kojemu je „interes pojedinca podređen interesu zajednice”⁹² jer jedino slobodno raspolaganje zemljištem omogućuje urbanističko planiranje. Ova jasno uobličena stajališta bila su predmet spora na Četvrtom kongresu u Ateni, odnosno temelj „druge verzije” povelje.

U drugom predavanju izložio je iscrpan prikaz Zagreba koji „navada sve znatnije momente u prošlosti, konstatira današnje stanje i pokušava na temelju nove regulatorne osnove odrediti konture budućnosti”.⁹³ Prokomentirao je stambene prilike i analizirao ostale četiri gradotvorne funkcije: rad, odmor i promet, s posebnim osvrtom na problem izgradnje škola koje nisu imale dostatne zelene površine za odmor i igru. Sadržaj predavanja – Urbanistički problemi Zagreba u prošlosti i danas, Poslijeratni Zagreb, Monumentalnost i arhitekt, Centar i periferija, Škole i javne plove, Sport i zabava, Seoba preko granica, Regulatorna osnova i budućnost Zagreba – upućuje kako je riječ o izlaganju pripremljenom za Četvrti CIAM.

Antolićevu predavanju prethodilo je Planicevo, naslovljeno „Arhitektura i društvo”,

SL 6. RGZ: IZLAGANJE „KUĆA I ŽIVOT”, IV. IZLOŽBA „ZEMLJE”, 1932.

FIG. 6 ZAGREB GROUP: „HOME AND LIFE” PRESENTATION, FOURTH EXHIBITION BY „ZEMLJA”, 1932

SL 7. RGZ: IZLAGANJE „KUĆA I ŽIVOT”, IV. IZLOŽBA „ZEMLJE”, 1932.

FIG. 7 ZAGREB GROUP: „HOME AND LIFE” PRESENTATION; FOURTH EXHIBITION BY „ZEMLJA”, 1932

⁸⁸ Prvo predavanje najavljeno za 26. siječnja održano je 2. veljače, a drugo 27. veljače 1933. godine. (** 1933.a; *** 1933.b i *** 1933.d)

⁸⁹ ANTOLIĆ, 1933: 42

⁹⁰ ANTOLIĆ, 1933: 43

⁹¹ ANTOLIĆ, 1933: 46

⁹² ANTOLIĆ, 1933: 46

⁹³ PLANIĆ, 1933: 166

održano 14. prosinca 1932. godine.⁹⁴ U njemu je autor pokušao povijesnim primjerima, od antike i drevnog Egipta do novoizgrađenih ruskih gradova, objasniti i dokazati nužnu uvjetovanost arhitekture i umjetnosti društvenim i ekonomskim čimbenicima. Sadržaj predavanja tematski se nadopunjavao i preklapao s Antolicevim, obuhvaćajući teme poput: Interes pojedinca, Individualna izgradnja i baza rentovnog procesa, Interes zajednice, Kolektivna planska izgradnja, Važnost masovne industrijske proizvodnje, racionalizacije i tipiziranja te Program suvremene arhitekture.⁹⁵

Izložba, koliko je poznato, unatoč jezovitu prikazu neljudskih životnih prilika na zagrebačkoj periferiji, nije značajnije potresla zagrebačku društvenu scenu, odnosno nije inicirala javnu polemiku o problemu minimalnog stanovanja, tj. stambenog zbrinjavanja širokih narodnih masa, uvjetovanog biološkim i ekonomskim minimumom,⁹⁶ iako je glavna zamjerka arhitektonskom dijelu izložbe bio upravo izostanak projekata socijalne stambene problematike. Arhitekti nijednim primjerom radničkog naselja ili stana nisu pokazali kako bi se taj veliki društveni i socijalni problem mogao i trebao riješiti. Planić, Ibler, Horvat, Kauzlaric i Gomboš izložili su uglavnom projekte i realizacije obiteljskih kuća imućnoga građanstva i najamnih kuća.⁹⁷ Jedino je Ibler projektom Srednjoškolskog skloništa i upravnom zgradom Kužne bolnice u Zagrebu bio na tragu socijalne problematike.

Vecina članaka objavljenih povodom izložbe gotovo se isključivo bavila likovnim stvaralaštvom, uglavnom napadajući i omalovažavajući rad „zemljaša”,⁹⁸ dok se arhitektonski dio izložbe spominje tek uzgred, kao npr. u članku J. Miše koji mu je posvetio čak dvije rečenice.⁹⁹ Novinar „Ilustrovanog tjednika Danica” jedan je od rijetkih kritičara koji posebno ističe „vanredno aktuelnu, trijeznu i nadasve simpatičnu i misaonu socijalno-kulturnu grupu ‘Radnu grupu Zagreb’ koja je zauzela svojim senzacionalnim izlošcima cijelo desno krilo paviljona i svojim realnim istupom postala prvoklasna atrakcija ove izložbe, potisnuvši grubošću izloženih socijalnih fakata u pozadinu sva ona ulja, *guache* i crteže”.¹⁰⁰

Sve kritike, dakako, nisu bile pozitivne. Ivo Frančić u „Narodnim novinama” konstatirao će kako je „antituberkulozna propaganda gg. arhitekata mogla sasvim mirno izostat”,¹⁰¹ a H. u „Obzoru” pohvalit će izložene dokumente kao zanimljive i poučne iako zapravo pripadaju području higijene i socijalne politike.¹⁰² O izlaganju *Kuća i život* pisali su i njegovi autori. Osim članka Zvonimira Kavurića u „Tehničkom listu” pod pseudonimom Josip Selman, objavljen je u „Književniku” i članak *Arhitektura i periferija*.

ZAKLJUČAK

CONCLUSION

Sudjelovanje Radne grupe Zagreb u radu Međunarodnoga kongresa moderne arhitekture (CIAM) nedvojbeno je jedno od nezaobilaznih poglavlja hrvatske međuratne arhitekture, potvrda njezine pripadnosti „najelitnijim” europskim arhitektonskim krugovima i uključenosti u najaktualnija onodobna događanja. Inzistirajući na osvijestjenom, socijalno-angažiranom djelovanju arhitekata, grupa je, međutim, materijale Četvrtog CIAM-a iskoristila i za predstavljanje i problematiziranje jednoga od najakutnijih društvenih problema – radničkog stanovanja – na domacoj kulturnoj sceni. Iako se socijalna osjetljivost navodi kao jedna od glavnih značajki arhitekture između dva svjetska rata, jedino je Radna grupa Zagreb na temelju iscrpnih analiza postojećih društveno-ekonomskih uvjeta i odnosa jasno definirala zahtjev za gradnju kvalitetnih stanova socijalno ugroženih masa primjenom suvremenih metoda, standardizacijom i industrijalizacijom građevne produkcije. Sam doprinos grupe formuliranju zaključaka Četvrtog CIAM-a, razdoblje djelovanja unutar kongresa i opusi njezinih članova, koji su s iznimkom Josipa Picmana gotovo nepoznati, i dalje ostaju otvoreno područje za daljnja istraživanja.

94 *** 1932.l

95 *** 1932.l

96 Biološki minimum diktiraju osnovne potrebe svake ljudske jedinice, a ekonomski opće materijalne prilike društva.

97 Horvat je izložio obiteljske kuće Čulic, Čičin Sajni i Korlaet; Ibler kuću dr. B. i B. na Jabukovcu; Planić kuće u Jurjevskoj, Jabukovcu i Radničkom dolu, a Kauzlaric i Gomboš u Novakovoj ulici. Najamne kuće izložili su Ibler, Kauzlaric i Gomboš te Planić. Od ostalih projekata izložena je Horvatova regulacija Bačvica, Iblerov Umjetnički paviljon i Planićev projekt dviju radionica. (REBERSKI, 1971: 197-198)

98 Vecina članaka donosi negativno mišljenje o izložbi, s kojim je bio suglasan i dio kolega poput J. Miše. U obranu „zemljaša” stao je prije svega Đuro Tiljak, koji će u lijevo orijentiranim zagrebačkim časopisima objaviti niz članaka. (TILJAK, 1933.a; TILJAK, 1933.b i TILJAK, 1933.c)

99 „Radna grupa Zagreb izložila je fotografije brloga, u kojima stanuje zagrebački proletarijat. Fotografije su izvrsne, a sadržaj tako sablastan, da je svaki komentar suvišan.” (MIŠE, 1933: 119)

100 Isti je autor negativno ocijenio izložena likovna djela „zemljaša” smatrajući kako „su zatajili i likovno i idejno i predali se banalnom akcentu socijalne nepravde”, optužujući ih pritom i za pomodarstvo. (GABRIJEL, 1932: 3)

101 FR., I., 1932.

102 H., 1932: 2

LITERATURA

BIBLIOGRAPHY

1. ANTOLIĆ, V. (1933.), *Grad i društvo*, „Arhitektura”, 3 (3-4): 42-46, Ljubljana
2. BATUŠIĆ, S. (1932.), *Posljednje manifestacije naših arhitekata*, „Hrvatska revija”, 5 (5): 331-334, Zagreb
3. ČORAK, Ž. (1971.), *Arhitektura*, u: *Kritička retrospektiva „Zemlja”* (katalog izložbe): 139-164, Zagreb
4. ČORAK, Ž. (1981.), *U funkciji znaka. Drago Ibler i hrvatska arhitektura između dva rata*, Zagreb
5. ČEPULIĆ, V. (1940.), *Naša nastojanja u borbi protiv tuberkuloze*: 68-69, Zagreb
6. DRAGANIĆ, J. (1932.), *Jedna zanimljiva ovogodišnja arhitektonska izložba u Zagrebu*, „Arhitektura”, 2 (11-12): 295, Ljubljana
7. ESPE (1931.), *Arhitektura na izložbi „Zemlje”*. *Otvorenje 13. ovog mjeseca u Umjetničkom paviljonu u 11 sati*, „Novosti”, 25 (253), 13.09.: 27, Zagreb
8. FR., I. (1932.), *Izložba skupine „Zemlja”*. *Povodom nedavne izložbe u Umjetničkom paviljonu*, „Narodne novine”, 98 (297), 29.12.: 5, Zagreb
9. Gabrijel, M. (1932.), *Vjesnici nove umjetnosti. Prigodom izložbe „Zemlje” u Umjet. paviljonu*, „Ilustrovani dnevnik Danica”, 64, 18.11.: 3-4, Zagreb
10. GALOGAŽA, S. (1932.), *Problemi savremene arhitekture*, „Literatura”, 2 (2): 90-95, Zagreb
11. H. (1932.), *IV. izložba „Zemlje” – Mihovil Kruslin*, „Obzor”, 73 (287), 20.12.: 2-3, Zagreb
12. K., Z. (1933.), *Uz izložbu „Zemlje”*, „Tehnički list”, 15 (1): 1, Zagreb
13. KOREN, L. (1933.), *Izložba „Zemlje”*, „Kultura”, 1 (1): 6-10, Zagreb
14. KREGAR, R. (1932.), *Hugo Ehrlich, Zagreb: Neues Bauen und Wohnen*, „Arhitektura”, 2 (11-12): 295-296, Ljubljana
15. MIŠE, J. (1933.), *Izložba „Zemlje”*, „Hrvatska revija”, 6 (2): 116-119, Zagreb
16. MUMFORD, E. (2000.), *The CIAM Discourse on Urbanism, 1928-1960.*, Cambridge, Massachusetts & London, England
17. PICMAN, J.; SEISSEL, J. (1933.), *Poljoprivredno-sumarski fakultet u Zagrebu*, „Tehnički list”, 15 (20-21): 281-287, Zagreb
18. PLANIĆ, S. (1932.a), *Problemi savremene arhitekture*, Zagreb
19. PLANIĆ, S. (1932.b), *Progres graditeljstva. Izvadak iz knjige „Treba znati”*, „Građevinski vjesnik”, 1 (1): 7-11, Zagreb
20. PLANIĆ, S. (1932.c), *Uz izložbu arhitekata*, „Književnik”, 5 (5): 197-198, Zagreb
21. PLANIĆ, S. (1933.), *Grad i društvo. Dva predavanja Ing. Vlade Antolića u Pučkom Sveučilištu*, „Književnik”, 5 (4): 163-168, Zagreb
22. PREMIERL, T. (1976.), *Hrvatska moderna arhitektura između dva rata*, „Arhitektura”, 30 (156-157): 12-40, Zagreb
23. PREMIERL, T. (1979.), *Arhitektonska i društvena avangarda. Djelovanje arhitekta u „Zemlji”*, „Čovjek i prostor”, 26 (315-316): 30-31, Zagreb

24. PREMERL, T. (1984.-1985.), *CIAM i naša međuratna arhitektura*, „Arhitektura”, 37-38 (189-195): 50-52, Zagreb
25. PREMERL, T. (1990.), *Hrvatska moderna arhitektura između dva rata*, Zagreb
26. REBERSKI, I. (1971.), *Dokumentacija, kronologija, bibliografija, biografije*, u: *Kritička retrospektiva „Zemlja”* (katalog izložbe): 187-222, Zagreb
27. RIBIĆ, B. (1932.), *Zapisnik Glavne godišnje skupštine, održane dne 24. aprila 1932. u društvenim prostorijama*, „Tehnički list”, 14 (17-18): 233-236, Zagreb
28. SEISSEL, J. (1981.), *Josip Picman. Sjecanja*, „Čovjek i prostor”, 29 (337-338): IX-X, Zagreb
29. SELMAN, J. (1933.), *Arhitektura i periferija*, „Književnik”, 6 (8): 334-336, Zagreb
30. T., S. (1931.), *O izložbi „Zemlje” u Parizu*, „Jutarnji list”, 20 (6861), 10.03.: 9-10, Zagreb
31. TIJAK, Đ. (1933.a), *Izložba „Zemlje”*, „Književnik”, 6 (1): 35-37, Zagreb
32. TIJAK, Đ. (1933.b), *Izložbe i kritičari*, „Književnik”, 6 (3): 121-123, Zagreb
33. TIJAK, Đ. (1933.c), *Literarni i umjetnički bezbožnici*, „Kultura”, 1 (2): 93-96, Zagreb
34. Uredništvo (1933.), *Na izložbi „Zemlje”*, „Književnik”, 6 (1): 37-38, Zagreb
35. WEISSMANN, E. (1932.), *Die Wohnung für Existenz Minimum (Stan za egzistencijni minimum)*, „Građevinski vjesnik”, 1 (5): 83-84, Zagreb
36. WEISSMANN, E. (1984.-1985.), *Imali smo drugu verziju povelje*, „Arhitektura”, 37-38 (189-195): 32-36, Zagreb
37. *** (1928.), *Popis članova Sekcije Zagreb koncem godine 1927.-1928.*, Udruženje jugoslav. inženjera i arhitekata. Sekcija Zagreb 1878.-1928.: 41-51, Zagreb
38. *** (1929.a), *Iz Sekcije Zagreb U.J.I.A.*, „Tehnički list”, 11 (6): 96, Zagreb
39. *** (1929.b), *Iz Sekcije Zagreb U.J.I.A.*, „Tehnički list”, 11 (10): 160, Zagreb
40. *** (1931.a), *Iz Sekcije Zagreb U.J.I.A.*, „Tehnički list”, 13 (1): 16, Zagreb
41. *** (1931.b), *Nagrađeni nacrti za novi ljubljanski kolodvor*, „Tehnički list”, 13 (20): 338, Zagreb
42. *** (1932.a), *Javni idejni natječaj za izradu skica Radničkog doma u Zagrebu u Klaićevoj ulici*, „Arhitektura”, 2 (5): 161, Zagreb
43. *** (1932.b), *Medunarodni pripremni kongres za modernu arhitekturu*, „Građevinski vjesnik”, 1 (2): 30-31, Zagreb
44. *** (1932.c), *Iz Sekcije Zagreb U.J.I.A.*, „Tehnički list”, 14 (9-10): 139, Zagreb
45. *** (1932.d), *Izložba projekta za izgradnju Zakladnog zemljišta na Jelacicevom trgu*, katalog izložbe, Zagreb
46. *** (1932.e), *Predavanja. Pučko sveučilište*, „Jutarnji list”, 21 (7162), 10.01.: 16, Zagreb
47. *** (1932.f), *Predavanja profesora Lj. Babica*, „Jutarnji list”, 21 (7190), 07.02.: 6, Zagreb
48. *** (1932.g), *Odluka Zakladnog odbora o gradnji zgrade u llici*, „Jutarnji list”, 21 (7295), 25.05.: 8, Zagreb
49. *** (1932.h), *Predavanje na izložbi „Zemlje”*, „Jutarnji list”, 21 (7492), 07.12.: 8, Zagreb
50. *** (1932.i), *Izložba „Zemlje” u Umjetničkom paviljonu. Od 4. XII. do 20. XII.*, „Novosti”, 26 (340), 09.12.: 8, Zagreb
51. *** (1932.j), *Zagrebačka periferija: Periferija – najvažnije pitanje naše komunalne politike*, „Novosti”, 26 (342), 11.12.: 8, Zagreb
52. *** (1932.k), *Arhitektura i društvo*, „Novosti”, 26 (343), 12.12.: 4, Zagreb
53. *** (1932.l), *Arhitektura i društvo*, „Jutarnji list”, 21 (7498), 13.12.: 3, Zagreb
54. *** (1932.m), *Predavanje na izložbi „Zemlje”*, „Novosti”, 26 (348), 17.12.: 13, Zagreb
55. *** (1932.n), *Produženje izložbe likovnih umjetnika „Zemlja”*, „Novosti”, 26 (351), 20.12.: 7, Zagreb
56. *** (1932.o), *Arhitektura i društvo: Kako se stanuje u Zagrebu? Setnja kroz izložbu grupe „Zemlja” u Umjetničkom paviljonu*, „Jutarnji list”, 21 (7509), 24.12.: 36, Zagreb
57. *** (1933.a), *Predavanja. Grad i društvo*, „Jutarnji list”, 22 (7536), 22.01.: 6, Zagreb
58. *** (1933.b), *Grad i društvo*, „Jutarnji list”, 22 (7546), 01.02.: 8, Zagreb
59. *** (1933.c), *Odluka građevnog odbora o gradnji radničkog doma na Ciglanji*, „Jutarnji list”, 22 (7556), 11.02.: 8, Zagreb
60. *** (1933.d), *Grad i društvo (II. dio)*, „Jutarnji list”, 22 (7570), 25.02.: 10, Zagreb
61. *** (1939.), *Nasi suradnici – Bogdan Teodorović*, „VPS”, 4 (4): 210, Zagreb
62. *** (1976.), *Razgovor s protagonistima moderne*, „Arhitektura”, 30 (156-157): 116-128, Zagreb
63. *** (1991.), *Radna grupa Zagreb – RGZ*, u: *Arhitekti članovi Jugoslavenske akademije*, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga 437, Zagreb

IZVORI

SOURCES

ARHIVSKI IZVORI

ARCHIVE SOURCES

1. ETH Zürich, Institut für Geschichte und Theorie der Architektur (gta), Giedion Archiv (ETH)
2. Fondation Le Corbusier, Pariz (FLC)
3. Državni arhiv u Zagrebu (DAZ)

DOKUMENTACIJSKI IZVORI

DOCUMENT SOURCES

1. ETH, Giedion, S. (1929.), pismo E. Weissmannu, 31.07. (42-K-1929-Giedion)
2. ETH, Giedion, S. (1930.), pismo E. Weissmannu, 05.11. (42-K-1930-Giedion)
3. ETH, Giedion, S. (1931.), pismo E. Weissmannu, 07.11. (42-K-1931-Giedion)
4. ETH, Giedion, S. (1932.a), pismo E. Weissmannu, 03.03. (42-K-1932-Giedion)
5. ETH, Giedion, S. (1932.b), telegram E. Weissmannu, bez datuma (42-K-1932-Giedion)
6. FLC, Rice, N. (bez datacije), *I Remember 35 Rue de Sevres* (E2-20-351)
7. ETH, Weissmann, E. (1929.a), pismo S. Giedionu, 18.07. (42-K-1929-Weissmann)
8. ETH, Weissmann, E. (1929.b), pismo S. Giedionu, 05.10. (42-K-1929-Weissmann)
9. ETH, Weissmann, E. (1929.c), pismo S. Giedionu, 15.10. (42-K-1929-Weissmann)
10. ETH, Weissmann, E. (1930.), pismo S. Giedionu, 19.09. (42-K-1930-Weissmann)
11. FLC, Weissmann, E. (1931.a), pismo Le Corbusieru, 23.05. (R3-7-33/36)
12. ETH, Weissmann, E. (1931.b), pismo S. Giedionu, 05.11. (42-K-1931-Weissmann)
13. ETH, Weissmann, E. (1931.c), pismo S. Giedionu, 29.11. (42-K-1931-Weissmann)
14. ETH, Weissmann, E. (1932.), pismo S. Giedionu, 01.03. (42-K-1932-Weissmann)
15. FLC, D2-2-69/71, *Préparation de deuxième congrès international d'architecture moderne. Assemblée des délégués, Bâle, Hôtel Kraft, le 2 février 1929.*
16. FLC, D2-2-81/82, *Rapport de Commission*
17. FLC, D2-2-83/84, *Rapport de Commission*
18. FLC, D2-6-18/20, *Les Congrès internationaux d'Architecture moderne. II. congrès à bord du Patris II. Procès – verbal de l'assemblée générale de dimanche, 13.08.1933.*

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCES

- SL. 1.-3. PIĆMAN; SEISSEL, 1933.
- SL. 4. DAZ, GPZ, GO, sign. 227
- SL. 5.-7. ČEPULIĆ, 1940.

SAŽETAK

SUMMARY

ZAGREB GROUP – FOUNDATION AND PUBLIC ACTIVITIES IN CROATIAN CULTURAL CONTEXT

Zagreb Group – an association of the Zagreb-based architects Vladimir Antolić, Viktor Hecimović, Zvonimir Kavurić, Josip Pićman, Josip Seissel, Bogdan Teodorović and Ernest Weissmann – was founded owing to Ernest Weissmann's personal engagement and perseverance. After a few initial attempts in 1929, he finally succeeded to establish a national group of the CIAM (*Congres International d'Architecture Moderne*) for Yugoslavia in 1932. Weissmann himself, who was Le Corbusier's associate over many years, became a member of the CIAM at the second conference in Frankfurt and a representative of the CIRPAC at the third conference in Brussels. The immediate cause for the foundation of the Group was their participation at the Fourth CIAM conference with a topic „Functional city”. While preparing conference papers dealing with analyses of housing, work, leisure and traffic in Zagreb during 1932 and 1933, the Group were successfully taking part in architectural competitions and various architectural events. In spite of the stagnant construction industry as a result of a general economic crisis, the Zagreb-based architects were very active in this period giving lectures and staging individual and team

exhibitions. A book called „Problems of Contemporary Architecture” was published just before the Group was officially established in 1932. It contained articles written by Antolić, Pićman, Weissmann and eleven more architects from Zagreb and four from Belgrade. This new generation of architects thus confirmed the prevailing concept of architecture, i.e. a more economic and functional building construction based on modern techniques and materials. Owing to Weissman, Declaration from La Sarraz was published in the introduction and in this way for the first time publicly presented in Croatia. It should have confirmed the validity of the Group's ideas. In the same year two great exhibitions were held as well: the one organized by the Association of Architects of the Zagreb's section of Association of Yugoslavian Engineers and Architects. The other one was the fourth exhibition organized by „Zemlja” Group gathering painters, sculptors and architects. It was founded in 1929. Members of „Zemlja” Group and Zagreb Group shared the same opinions as well as a moral obligation to take active part in dealing with the major social problems.

In the absence of a clearly defined and unique ideology and an inadequately defined relationship between the architect and the investor, the Group refused to participate in a commercial exhibition organized by the Association of Architects' and received full support for this decision from S. Giedion, secretary of the CIAM. According to the Group, the architect's main priority should not focus on how to maximize the investor's profit; rather it should concentrate on a rationalization and industrialization of construction with the aim to solve current housing problems. In an attempt to draw attention to appalling housing of the Zagreb's periphery, they took part in the fourth exhibition of „Zemlja” and gave a presentation on bad housing conditions in the outskirts of Zagreb where one-fourth of the town's population then lived. They presented their ideas under the title „Home and Life”. The analyses of housing conditions in Zagreb from a social and economic point of view were part of the conference materials for the CIAM IV. Vladimir Antolić also gave a lecture on „City and Society” which accompanied the exhibition.

TAMARA BJAŽIĆ KLARIN

BIOGRAFIJA

BIOGRAPHY

TAMARA BJAŽIĆ KLARIN, dipl.ing.arh. Diplomirala je 1997. na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Zaposlena je kao znanstvena novakinja u Hrvatskom muzeju arhitekture HAZU. Autorica je niza televizijskih i radijskih priloga iz područja arhitekture i urbanizma. Težište znanstvenog rada trenutačno joj je problematika hrvatske arhitekture međuratnog razdoblja.

TAMARA BJAŽIĆ KLARIN, Dipl. Eng. Arch. She graduated from the Faculty of Architecture of the University of Zagreb in 1997. She works as a junior researcher in the Croatian Museum of Architecture. She made a series of TV broadcasts on architecture and urban planning. Her main scientific interest is currently focused on Croatian architecture between the two World Wars.

